

Николай Кънев/N. Kanev

СТРЕМЯЛ ЛИ СЕ Е БЪЛГАРСКИЯТ ВЛАДЕТЕЛ
СИМЕОН I ВЕЛИКИ (893–927 г.)
КЪМ РАНГА НА ВИЗАНТИЙСКИ
ВАСИЛЕОПАТОР?

*Did the Bulgarian Ruler Simeon I The Great Aspire to
the Rank of Byzantine Basileopator?*

The aim of the present article is to give detailed consideration to the question whether the Bulgarian ruler Simeon I The Great (893–927) in effect aspired, at any moment of his foreign policy activities, to the rank of Byzantine basileopator. For more than a century, since the days of M. Drinov and V. Zlatarski, the Bulgarian historiography has held the erroneous idea that Simeon I endeavoured to receive the 'title basileopator' through the possible marriage of his daughter to the underage Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitos (913–959) and thus to make a decisive step towards gaining control of the Byzantine capital Constantinople and the Empire itself. The present article examines and analyzes the arguments which prove the impossibility and to some extent even the absurdity of the above-mentioned claim that has established itself in the Bulgarian historiography. First among them is the unequivocal evidence from the sources that basileopator is not a high-ranking Byzantine title at all, but an official position (ἄξια διὰ λόγου) and in this sense the rank in question is not connected with the accumulation of any presumptive rights to the Byzantine throne whatsoever; neither is it possible to accept that a sovereign ruler, especially one with Simeon's ambitions, would aspire to what is after all an official position under the Byzantine Emperor (even if it is the highest one in the Byzantine office hierarchy).

Един от най-интересните и най-много разработвани в научни изследвания, статии и монографии моменти от българската история е управлението на цар Симеон I Велики (893–927 г.) и противоборството му с Византия през по-голямата част от неговото царуване, довело до най-големия политически възход на България през епохата на т. нар. Първо българско царство. Като може би най-основен елемент от политиката на българския владетел, от изследователите, както български, така и чужди, отдавна е посочен стремежът на цар Симеон да овладее столицата на Византия Константинопол и да трансформира ромейската империя в една нова,

доминирана политически от българите империя, начело с българския владетел или, ако си послужим с израза на проф. Иван Божилов, Симеон има за цел “унищожаването на ... рах Byzantina и установяването на негово място на нов “таксис” (ред) в православната общност – рах Symeonica”¹. В българската историография, като се почне още от края на XIX в. и се стигне чак до наши дни, традиционно е утвърдена постановката, че като крачка към постигането на своите цели за овладяване на Константинопол и въобще на империята на ромеите и съответно във връзка с плановете си за сродяване с управляващата династия във Византия, Симеон се стремил да стане тъст на малолетния василевс Константин VII Багрянородни (913–959 г.) и по този начин да получи ранга на василеопатор, който да му открие пътя към трона на византийските василевси и властта над империята². Понякога, макар и рядко, по аналогия подобни внушения се правят и по отношение на стремежите и на цар Иван Асен II (1218–1241 г.) да наложи властта си над Константинопол при малолетието на латинския император Бодуен II (1228–1261 г.).

Стремежите на цар Симеон към овладяване на империята и нейната столица са напълно очевидни и не подлежат на никакво съмнение. Ясни са и възможните пътища за реализирането им, но тяхното дискутиране излиза извън целите на настоящата статия, която изцяло се концентрира върху въпроса дали в действителност е било възможно българският владетел Симеон I Велики да се е стремил в който и да е определен момент от своята политическа активност спрямо ромейската империя към ранга на византийски василеопатор.

Въпреки наложилото се в историографията повече от век схващане, изразяващо се най-общо в постановката, че Симеон искал, ставайки тъст на василевса, да придобие “титлата василеопатер”, т.е. “баща на василевса” и така да поеме функциите на опекун и регент на Константин VII³, като по този начин законно поеме върховната власт във Византия, всъщност обективният отговор на този въпрос е, че за Симеон Велики като суверенен владетел на България е било невъзможно, напълно ненужно и дори абсурдно да се стреми към посочения византийски ранг.

Какво в действителност представлява рангът на василеопатора?

Противно на трайно наложилото се в нашата историография, но всъщност напълно погрешно схващане, че въпросният ранг е висша титла, с която се удостоявал тъстът на ромейския василевс, василеопатор съвсем не е титла, а длъжност, т.е. това не е висше византийско почетно отличие, с което титулярът му се удостоява пожизнено, а напротив – служба, на която (в редките случаи, когато се заема) се назначава временно сановник, стоящ по силата на това назначение начело на чиновническата стълбца в империята. В крайна сметка, съгласно сведенията от изворите, този ранг има служебен, а не титулен характер и съответно той принадлежи не към претендиращата за универсалност имперска йерархия на титулните отличия, а към административния апарат на Византия. Това е засвидетелствано по един абсолютно недвусмислен и категоричен начин в изворите от епохата и най-вече – в основните източници на сведения за ранговата йерархия в империята през средно-

византийския период – т. нар. тактикони или рангови таблици⁴. Като най-важен и в същото време – най-прецизен и достоверен извор по отношение на ранга на василеопатора, който извор освен това е и хронологически много близък до времето на създаването му, следва да се посочи трактатът на атриклия на император Лъв VI (886–912 г.) – протоспатария Филотей – трактат, добил популярност в специализираната литература под не съвсем коректното название *Клеторологион на Филотей*⁵. Достоверността на информацията от Клеторологиона на Филотей за ранга на василеопатора не подлежи на съмнение, тъй като трактатът се датира към 899/900 г., т.е. само няколко години след създаването на тази най-висока византийска длъжност за Стилиан Заутца, а авторът му е възможно най-компетентният възможен, тъй като именно той е лицето, което е изпълнявало длъжността на, така да се каже, дворцов церемониалмайстор на Лъв VI Мъдри и следователно е било задължено да познава из основи ранговата йерархия на империята.

В Клеторологиона на Филотей рангът **василеопатор** императивно е определен като висша длъжност (*ἀξία διὰ λόγου*), а не като рангова титла. През средновизантийската епоха тази длъжност е най-високата във Византия във времето от края на IX в. насетне и обичайно е оставала незаета – за целия период на нейното съществуване тя има само четирима сигурни титуляри и е заемана едва двадесетина години.

Освен, че погрешно е определян като титла, в българската историография рангът обикновено е назоваван “василеопатер”, въпреки че правилното наименование, което е зафиксирено в изворите, е **василеопатор** (*βασιλεοπάτωρ*)⁶.

На фона на традиционно утвърдените в родната историография постановки за стремежите на Симеон към “титлата василеопатер”, единствено проф. Иван Божилов правилно се ориентира, че въпросният ранг не е титла, а както той сочи – “персонална” длъжност, както и коректно употребява наименованието фиксирано в изворите – василеопатор, а не утвърдилото се в българската историография василеопатер, но въпреки това остава изцяло в рамките на традиционната трактовка, че Симеон се е стремил да получи въпросния византийски ранг и така да стане регент на Константин VII, което да му позволи по-късно да се провъзгласи първо за съимператор, а после – и за василевс-автократор на ромеите⁷. Проф. Божилов по-точно твърди, че по силата на уговорения през 913 г. брак на дъщеря на българския владетел с малолетния византийски император, “на Симеон предстояло в скоро време да стане тъст на ромейския василевс. Това от своя страна му откривало чудесната възможност да получи “персоналната” длъжност василеопатор, т.е. “баща на василевса”. Василеопаторът (длъжност, създадена към 888–889 г. за Стилиан Зауца, първа във византийската ранглиста), имал пълна административна власт в империята и понякога бил разглеждан като настойник на владетеля ... За Симеон наистина не било трудно да поеме подобни функции, тъй като Константин VII ... бил непълнолетен. По-нататък било още по-лесно – българският цар взимал в свои ръце управлението на

*империята като единствен регент и се провъзгласявал за съимператор, за император на ромеите ... Оттук до самостоятелната власт във Византия (василевс и автократор) имало само една стъпка, която за личност като Симеон едва ли е представлявала трудност*⁸.

Определянето на василеопатор като “персонална” длъжност е коректно, но следва да се има предвид, че такива в края на IX в. са седем от най-висшите длъжности във Византия. Сама по себе си въпросната “персоналност” на длъжността не превръща последната в рангова титла, а указва преди всичко липсата на подчинен конкретен ресор със съответния субординиран административен апарат. Според сведенията на атриклия Филотей, василеопатор стои начело на йерархията на длъжностите в империята, но в цялостната ранглиста на дворцово предимство на византийските рангове е чак на 5-то място⁹. Тъй като василеопатор е длъжност, василеопаторът е назначаван от императора по подобие на всички други висши длъжности в империята и е можел да бъде лишен от поста си по всяко време с обикновено устно разпореждане¹⁰. Като длъжност не придава абсолютно никакви презумптивни права над престола и в този смисъл не допринася дори и за нюанс на легитимност на чиито и да е амбиции за императорския трон. От тази гледна точка, тя не би придала нищо на претенциите на Симеон I Български и на амбициите му по законен път да извърви пътя към трона на константинополските василевси.

Въпреки, че обичайно в историографията василеопаторът е определен като опекун на владетеля¹¹, в изворите от IX–X в. няма никакви преки податки, които да указват подобни персонално присъщи на длъжността функции. Поначало тя никога не е имала и приписваната ѝ в научната литература роля на персонално отличие, което да се полага на императорския тъст. Да не забравяме, че самата длъжност е създадена от Лъв VI за Стилиан Заутца няколко години преди последният да стане тъст на василевса и преди самият Лъв да овдолее и да започне връзката си със Зоя Заутцина, т.е. не само че към момента на възникване на ранга василеопатор неговият носител не е бил тъст на василевса, но и нито императорът, нито Стилиан Заутца са можели да знаят за бъдещото си сродяване¹². Нещо повече – абсурдно е да се смята, че намиращият се в разцвета на силите си и активно стремящ се към централизиране на цялата власт в империята в ръцете на василевса император Лъв VI Мъдри, въпреки изключителната му близост със Заутца и доверието, което питае към него, ще създава *институционално* точно такава рангова позиция в йерархията, която поставя заемащото я лице в официалното положение на императорски опекун. Следователно на василеопатор би следвало да се гледа единствено като на най-високата византийска длъжност, вероятно с не съвсем стриктно определени правомощия, но в никакъв случай не и като на ранговото отличие, предназначено за императорския тъст, поставящо го в положението на опекун, регент или съуправител на империята.

За Симеон е било напълно ненужно, а с оглед на владетелското му достойнство – и принизяващо – да се стреми към положението и ранга на византийски

василеопатор. Заемането на длъжността василеопатор, както и на всяка друга една византийска служба, за разлика от случаите с получаването на византийски рангови титли, при които се санкционира единствено персоналната връзка между василевса и удостоеното с титла лице, императивно изисква и означава, че назначеният е поданик на империята в прекия смисъл на това понятие. Обективно погледнато, позицията на василеопатор не само, че не би допринесла за легитимирането на Симеон и на неговите стремежи да владее империята в очите на ромеите (както, между впрочем, и в очите на собствените му поданици – българите) и не само, че не би издигнала престижа на българския владетел (дори напротив!), но и обезпечаването и признаването на административната власт, която тази длъжност евентуално би му придала като един вид първи министър на византийския василевс, би изисквало също толкова напрежение, ресурси и военни сили, колкото и прякото реализиране на амбициозните планове на Симеон без ненужното преминаване през василеопатор като някакво стъпало към константинополския трон.

Вероятно появата и утвърждаването в историографията на тезата за стремежите на Симеон към ранга на василеопатор като стъпало към престола на ромейските василевси, са предизвикани от подвеждащата аналогия с издигането на Роман Лакапин в последните години на второто десетилетие на Х в. Една такава аналогия, обаче, в действителност е наистина подвеждаща и всъщност не е коректна, тъй като Симеон и Роман Лакапин се намират в напълно различно положение и единственото общо между тях в случая е амбицията им към императорската корона. Докато Симеон е външен за империята човек, при това – суверенен владетел на една чужда държава, която е най-опасният противник на Византия на Балканския полуостров, и съответно, за него овладяването на Константинопол и на върховната власт над Византия принципно е невъзможно “отвътре”, а единствено по пътя на военната сила и външно завоюване от страна на България, то Роман е византийски сановник, за когото издигането до императорския престол е възможно само “отвътре” и по възможност – чрез максималното формално спазване на законността, така че да не изглежда – поне не прекалено много – в очите на самите ромеи като узурпатор на правата на багрянородния василевс Константин VII. За Роман Лакапин постепенното акумулиране на все повече и повече административна власт чрез получаването на висши държавни длъжности е било от първостепенна важност за укрепване на собствените му позиции в управлението и за създаването на кръг от лично предани нему сановници и функционери, чрез които да контролира всички важни ресори и механизми на властта във Византия и вече на тази база да може да реализира стъпка по стъпка амбициите си да стане император. От тази гледна точка, за Роман Лакапин получаването на най-високия служебен ранг във Византия определено има голямо значение за укрепването на неговите лични позиции и е една от най-важните крачки по пътя му към престола, но това в никакъв случай не може да бъде съотнесено към един външен владетел, какъвто е Симеон, за когото възможността евентуално да се добере до византийския трон зависи само от броя

и силата на армията зад гърба му или по-общо казано – от военния и икономическия потенциал на собствената му държава.

В крайна сметка, самата постановка, че един суверенен владетел, в случая – българският цар Симеон – би могъл да бъде назначен на административна длъжност в империята, пък била тя и най-високата във Византия, е пълен нонсенс. Съчетанието цар (и въобще владетел) и едновременно длъжностно лице (т.е. чиновник) е само по себе си абсурдно, да не говорим, че в конкретния случай е недопустимо и от гледна точка на амбициите на Симеон за издигане на неговия владетелски статут. Доколкото все пак във византийската практика има засвидетелствани случаи на отделни владетели, които са изпълнявали функциите на византийски стратежи, т.е. на длъжностни лица на империята, това е отразявало пряко загубата на суверенитет на техните държави и е представлявало междинен етап в постепенното налагане на властта на Византия над съответното зависимо от нея княжество¹³.

Освен това, не би следвало да се игнорира и фактът, че в самите извори, било от това време, било по-късни, няма никакви упоменавания, че Симеон някога е искал под някаква форма да получи длъжността на василеопатор и респективно всички трактовки за негови стремежи в този дух в историческите трудове са единствено изследователски интерпретации, които не почиват на каквито и да било преки податки в изворите.

В заключение, ще изтъкнем отново, че аргументите, които са разгледани и анализирани в настоящата статия, доказват невъзможността и в известен смисъл – дори абсурдността на наложилата се в историографията постановка, че Симеон се е стремил към ранга на византийски василеопатор. Сред тях като първостепенен следва да се посочи категорично засвидетелстваният в изворите факт, че **василеопатор** съвсем не е висша византийска титла, а **длъжност** (ἀξία διὰ λόγου) и в този смисъл въпросният ранг няма никакво отношение към акумулирането на каквито и да е презумптивни права върху византийския престол, нито пък е допустимо да се приеме, че един суверенен владетел, още повече – с амбициите на Симеон, би могъл да се стреми към положението на, в крайна сметка, **длъжностно** лице на ромейския василевс, пък било то и най-високопоставеното във византийската **служебна** йерархия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Божилков, И., В. Гюзелев** История на Средновековна България VII–XIV в. С., 1999, с. 254.

² Вж. напр. **Дринов, М. С.** Южные славяне и Византия в X веке. – В: Съчинения. Т. I, 1909, с. 384–385 (= **Дринов, М.** Избрани съчинения. Т. I, С., 1971, с. 448); **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове. Т. I (Първо българско царство), част 2, С., 1971, с. 368; **Божилков, И.** Цар Симеон Велики (893–927 г.): Златният век на Средновековна България, С., 1983, с. 111–112; **Божилков, И., В. Гюзелев.** История на Средновековна България VII–XIV в., С., 1999, с. 253 и др.

³ Вж. напр. **Дринов, М.** Избрани съчинения. Т. I, с. 448; **Златарски, В.** История ..., Т. I, част 2, с. 368; **Божилов, И.** Цар Симеон ..., с. 111–112; **Божилов, И., В. Гюзелев.** История ..., с. 253.

⁴ Въпросните тактикони са познатите до този момент четири ранговите таблици от IX–X в., известни като Тактикон на Успенски, Клеторологион на Филотей, Тактикон на Бенешевич и Тактикон на Икономидис. Едновременно издаване и на четирите тактикона, заедно с коментар и бележки е осъществено от Никос Икономидис – вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Introduction, texte, traduction et commentaire, Paris, 1972.

⁵ Сведенията от трактата на Филотей за длъжността на василеопатора и за мястото ѝ във византийската рангова йерархия вж. в изданието на Н. Икономидис – **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 98–101, 108–109, 136–137. Информацията от Клеторологиона на Филотей е в синхрон и със сведенията в другите два тактикона, където се упоменава рангът на василеопатора – в Тактикона на Бенешевич и в Тактикона на Икономидис – вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 242–245, 262–263.

⁶ Вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 101, 109, 137, 245 et 263.

⁷ Вж. **Божилов, И.** Цар Симеон ..., с. 111–112; **Божилов, И., В. Гюзелев.** История ..., с. 253.

⁸ **Божилов, И.** Цар Симеон ..., с. 111–112.

⁹ На това място в цялостната йерархия на империята рангът василеопатор е поставен в Клеторологиона на Филотей – вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 134–137. Подобно е положението и в тактиконите на Бенешевич – там βασιλεοπάτωρ е на 6-то място (вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 242–245) и на Икономидис – отново на 5-то място (вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 262–263).

¹⁰ В специализираната литература за ранга на василеопатора вж. също и **Karlin-Hayter, P.** *The Title or Office of Basileopator, Byzantium*, 38, 1968, pp. 278–280; **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Editor in chief A. Kazhdan, vol. I, New York, 1991, pp. 263–264.

¹¹ Освен че това мнение традиционно битува в българската историография (вж. напр. препратките в бел. 2 и 3), то в една или друга степен е застъпено и чуждата – вж. например коментара на Н. Икономидис за ранга в неговото изследване на византийските рангови таблици (тактикони) от IX и X в. – “Длъжност, създадена от Лъв VI през 888–889 г. за Стилиан Заутца и определяна като “баща на императора”. В действителност василеопаторът е имал пълната административна власт и понякога е считан за опекун на владетеля” (**Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 307).

¹² Длъжността василеопатор е създадена още през 888/889 г. (вж. **Oikonomides, N.** *Les listes de préséance* ..., р. 307), а бракът на Лъв VI Философ с дъщерята на Стилиан Заутца Зоя е сключен почти десет години по-късно – чак през 898 г. – т.е. само една година преди смъртта на самия Стилиан (вж. напр. **The Oxford Dictionary of Byzantium**, vol. III, p. 2220). Явно е, че самата етимология на названието василеопатор като “баща на василевса” е несъмнено правилна, но очевидно тук водещ мотив за Лъв VI е бил стремежът да бъде почетен неговия особено близък фаворит Стилиан, а не указването на някакви евентуални функции на опекун, регент или тъст на василевса за носителя на новосъздадения ранг.

¹³ Така Византия процедира спрямо някои от арменските държави, като например Тарон през X в. Вж. **Юзбашян, К. Н.** Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX–XI вв., Москва, 1988, с. 118–119 и 122–125.